

ОД РАСА ДО НИКЕЈЕ II

*Зборник „Од Раса до Никеје“ је објављен захваљујући помоћи
Министарства културе Републике Србије,
Управе за сарадњу са црквама и верским заједницама
и Града Ниша*

Зборник се објављује у оквиру пројекта
„Свети Сава у српској духовности и култури (2022-2025)“,
који реализује Одељење за светосавске студије Центра за црквене студије

ПРОГРАМСКИ ОДБОР

Академик Анатолиј Турилов (Русија)
Др Борис Стојковски (Нови Сад), председник
Др Драгиша Бојовић (Ниш)
Др Иван Христов (Софија)
Др Васја Велинова (Софија)
Др Александар Наумов (Венеција)
Др Сергеј Темчин (Литванија)
Др Григорас Љандас (Солун)
Др Геогриос Нектариос Лоис (Патра)
Др Мирко Сајловић (Фоча)
Др Владимир Цветковић (Београд, Ниш)
Др Драгољуб Марјановић (Београд)
Др Влада Станковић (Београд)

ОРГАНИЗАЦИОНИ ОДБОР

Др Јелена Стошић (Ниш), председник
Др Драгиша Бојовић (Ниш)
Др Борис Стојковски (Нови Сад)
Др Габор Кендефи (Будимпешта)
Др Марјан Премовић (Никшић)
Др Горан Васин (Нови Сад)
Др Ђура Харди (Нови Сад)
Др Марија Копривица (Београд, Ниш)
Др Јелена Јонић (Ниш)
Зоран Поповић (Историјски архив „Рас”, Нови Пазар)
Мср Милош Павловић (Ниш), секретар

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Проф. др Драгиша Бојовић
Проф. др Борис Стојковски
Проф. др Марија Копривица
Мср Милош Павловић

ЦЕНТАР ЗА ЦРКВЕНЕ СТУДИЈЕ
Одељење за светосавске студије

ОД РАСА ДО НИКЕЈЕ II

**850 година од рођења Светога Саве
и 1700 година од Првог васељенског сабора**

**Зборник са Међународне научне конференције одржане
30. маја 2025. године у Нишу**

Уредници
Драгиша Бојовић
Марија Копривица

Универзитет у Нишу, Центар за византијско-словенске студије
Центар за историјска истраживања
Филозофског факултета у Новом Саду
Историјски архив „Рас”, Нови Пазар
Међународни центар за православне студије, Ниш

2025.

САДРЖАЈ / CONTENTS

Јарослав Јузвик, Александар Наумов Обележавање Васељенских сабора у литургији православне цркве	11
V. Rev. Jarosław Józwik, Aleksander Naumow The commemoration of Ecumenical councils in the liturgy of the orthodox church	17
Мирко Сајловић Аријанство – сукоб логике цркве и логике света	19
Mirko Sajlović Arianism - the conflict between the logic of the church and the logic of the world	41
Драгана Ј. Јањић Од Никеје до Никеје. Канони Никејског сабора – основа за стицање аутокефалности Српске цркве	43
Dragana J. Janjić From Nicaea to Nicaea. Canons of the Council of Nicaea – the basis for the acquisition of autocephality of the Serbian church	60
Жарко Петковић <i>Дела скиллитанских мученика</i> као рано сведочанство суђења хришћанима у Римском царству	63
Žarko Petković <i>The acts of the scillitan martyrs</i> as an early testimony of the trials of christians in the Roman empire	71
Adam Peter Fretwell From the great persecution to ascension: the historical impact of Diocletian's persecution and the rise of Christianity under Constantine	73
Адам Питер Фретвел Од великог прогона до успона: историјски утицај Диоклецијановог прогона и успон хришћанства под Константином	90
Ивица Чаировић Папа Силвестер I и крштење Константина I Великог	91
Ivica Čairović Pope Sylvester I and the baptism of Constantine the Great	117

Стефан Марић	
Ранохришћанска крштењска терминологија: значење појма σφραγισ и његових деривата код апостолских отаца	119
Stefan Marić	
Early christian baptismal terminology: the meaning of the term σφραγισ and its derivatives in the writings of the apostolic fathers	135
Борис Фајфрић	
Култ сирмијумских мученика као средство у борби против аријанства	137
Boris Fajfrić	
The cult of the Sirmium martyrs as a means in the fight against Arianism	152
Ιωάννης Σιώπης	
Ο αρεσιάρχησ Αρειοσ στη βυζαντινη και μεταβυζαντινη τεχνη	153
Јоанис Сиопис	
Јеретик Арије у византијској и поствизантијској уметности	171
Славиша Тубин	
Две иконе царства небеског: православни храм као Византијско царство и vice versa	173
Slaviša Tubin	
Two icons of the kingdom of heaven: the orthodox temple as the Byzantine empire and vice versa	190
Antonio Pio Di Cosmo	
L'imperatore "fiammeggiante" e i santi padri: per un approccio semiotico alle rappresentazioni visuali del Concilio di Nicea	193
Антонио Пио Ди Козмо	
„Пламтећи” цар и Свети Оци: семиотички приступ визуелним представама Сабора у Никеји	219
Miguel Gallés	
Athanasius of Alexandria: star in the First ecumenical council in Nicaea unpublished 16 th – 17 th century Balkan icon of St. Athanasius in a Barcelona icon collection	221
Мигуле Галес Магри	
Атанасије Александријски: звезда Првог васељенског сабора у Никеји необјављена балканска икона Светог Атанасија из XVI–XVII века у једној колекцији у Барселони	236

Бранко Горгиев, Слађана Ристић Горгиев Концепт времена у учењу Св. Василија Великог 237 Branko Gorgiev, Slađana Ristić Gorgiev The concept of time in the teaching of St. Basil the Great	255
Микоња Кнежевић, Милеса Стефановић Бановић Неколико напомена уз <i>Opusculum</i> 10 Максима Исповедника	257
Mikonja Knežević, Milesa Stefanović-Banović A few remarks on <i>Opusculum</i> 10 of Maximus the Confessor	287
Борис Стојковски Севастијан – епископ Сирмијума или Рисна?	289
Boris Stojkovski Sebastian – bishop of Sirmium or Risan	303
Александар Тасић Свети Јаков Нисибиски – лик, дело, предање	305
Aleksandar Tasić Saint Jacob of Nisibis – life, legacy and tradition	320
Драган Зајковски Житијата на Св. Климент како историски извори	321
Dragan Zajkovski The hagiographies of St. Clement as historical	342
Иле Велков Питање о првој христијанизацији кијевских Руса (анализа историјских извора)	343
Ile Velkov The question of the first christianization of the kievian Rus (analysis of historical sources) 358	
Милош Мишковић Франачки цар Лудвиг Побожни и његов утицај на формирање теолошке мисли у западној Европи у контексту односа са римском и франачком црквом	361
Miloš Mišković The frankish emperor Louis the pious and his influence on the formation of theological thought in Western Europe in the context of relations with the Roman and Frankish churches	380

Радован Радић Организација архиепископије током XII и у првој половини XIII вијека	381
Radovan Radić Organization of the archbishopric during the 12 th and first half of the 13 th century	395
Владан Д. Станковић Два лица Фирентинске уније: Теодор Агалианос и Исидор Кијевски	397
Vladan D. Stanković Two faces of the Florentine union: Theodor Agallianos and Isidore of Kiev	410
Персида Лазаревић Ди Ђакомо Екуменизам и/или паганизам Ферарско-фирентинског сабора	411
Persida Lazarević di Đakomo Ecumenism and/or paganism in the context of the Ferrara-florence council	431
Драгана Милић Положај Скадра у држави Немањића	433
Dragana Milić Sur la position de Shkodra dans l'état de la dynastie des Nemanjić	450
Душан Симић Вести о граду Никеји под Османском влашћу у делима византијских историчара	451
Dušan Simić The reports about the city of Nicaea under Ottoman rule in the works of the byzantine historians	467
Милена Мартиновић Службе и канони посвећени српским светима у рукописима Цетињског манастира	469
Милена Мартинович Службы и каноны, посвящённые сербским святым, в рукописях Цетинского монастыря	478

Драгица Тадић Папаниколау	
Савремене светогорске службе Светом Сави и Светом Симеону	479
Dragica Tadić Papanikolau	
Contemporary mount Athos services to Saint Simeon and Saint Sava	491
Никола Стошић	
Врање у средњем веку	493
Nikola Stošić	
Vranje in the middle ages	511
Александра Ј. Брајовић	
Просветитељски језик и књижевно стваралаштво међу Србима –	
између традиционалне сакралности и модерне световности	513
Aleksandra Brajović	
The language of the enlightenment and its literary creation among Serbs –	
between traditional sacrality and modern secularity	526
Марко Параментић	
Московска русија и култ Срба светитеља	
у светлу српско-руских веза (XVI-XVII век)	527
Marko Paramentić	
Moscovite Russia and the cult of the SERBIAN saints	
in the light of serbo-russian relations (16th-17th centuries)	554
Александра Стаменковић	
Одјеци средњовековне уметности	
у архитектури Павиљона Краљевине Србије (1889–1918)	555
Aleksandra Stamenković	
Repercussion of medieval art	
in the architecture of the Serbian pavilions (1889-1918)	569
Горан М. Јанићијевић	
Од никејског православља до светосавља – рефлекси хришћанске	
онтологије и етике у црквеној уметности на основу примера	
са подручја данашње Србије	571
Goran M. Janićijević	
From Nicene orthodoxy to the Saint Sava tradition reflections	
of christian ontology and ethics in ecclesiastical art based	
on examples from the territory of Serbia	594

Данијела М. Милошевић	
Спона цркве и државе: <i>Комисија за одржавање и рестаурацију црквених и манастирских грађевина (1923–1930)</i>	595
Danijela Milošević	
The bond of church and state: <i>Commission for the maintenance and restoration of church and monastery buildings (1923–1930)</i>	615
Милица Мољски	
Мађарска православна црква током Другог светског рата	617
Milica Moljski	
The Hungarian orthodox church during the Second world war	636
Немања Вујић	
Манастири Озрен, Возућица и Удрим у грађанском рату у Босни и Херцеговини 1992–1995.	637
Nemanja Vujić	
The monasteries of Ozren, Vozućica, and Udrim in the Bosnian war 1992–1995	654

Драгана Ј. Јањић*

УДК 94(495.02):930.2(497.11)

Институт за српску културу – Приштина/Лепосавић, Република Србија
dragana.janjicka@gmail.com

ОД НИКЕЈЕ ДО НИКЕЈЕ. КАНОНИ НИКЕЈСКОГ САБОРА – ОСНОВА ЗА СТИЦАЊЕ АУТОКЕФАЛНОСТИ СРПСКЕ ЦРКВЕ**

Апстракт: У односу на околности јубилеја – 1700 година од Првог васељенског сабора и 850 година од рођења Светог Саве, кроз призму правоверности или православности тј. православља и светосавља, Никеја је издвојена као пресудни и свеповезујући топос у фокусу наше теме. У наведеном контексту, такође, овај малоазијски град представља и извесни хришћанско-православно-догматски хронотоп у којем се сустичу бројни појмови и феномени црквеног живота и мисли, заснованих на догматима и канонима, устројаваних управо у Никеји. Разматрање отпочиње феноменима црквених сабора и саборности и развија се према установи васељенских сабора да би, потом, тема била усмерена на питање аутокефалности Српске цркве. У раду се, стога, настоји да се на основу установљеног канонског устројства протумачи црквено-правни основ за стицање црквене самосталности и то, примарно на основу одлука отаца на Првом Васељенском сабору у Никеји (325), заснованих на примерима тадашњих дијецезалних цркава, у јурисдикцијском смислу – ван граница Цариградске патријаршије. Символика Никејских канонских одредница представљаће окосницу за стицање црквене самосталности Српске цркве у Никеји 1219. године.

Кључне речи: Никеја, аутокефалност, канони, Васељенски сабор, Црква.

Увод

Посматрањем Никеје као својеврсног хронотопа правоверности (православности) дефинисан је један научно-истраживачки одговор на отворено питање организатора Међународне научне конференције „Од Раса до Никеје“ поводом јубилеја – 850 година од рођења Светог Саве и 1700 година од Првог васељенског сабора. О угледу који је овај малоазијски

* Научни саветник.

** Рад је написан у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством науке, технолошког развоја и иновација РС број: 451–03-136/2025–03 од 27. 01. 2025. године.

град уживао у Цркви у контексту разрешавања кључних догматских и канонских питања сведочи чињеница одлуке да се у њему одржи и последњи – Седми васељенски сабор 787. године, те би се и у односу на ову околност симболички могло говорити о раздобљу догматских разматрања и канонских установа „између две Никеје“. За историју Српске цркве Никеја такође представља место од пресудног значаја и на тој равни почива повезаност наведених овогодишњих јубилеја.

За подробније разумевање наше теме потребно је укратко изложити постанак и структуру саме установе *васељенских сабора* и њиховог значаја, посведоченог кроз историјско трајање Цркве Христове.¹ Дубља еклисиолошка основа саборног црквеног устројства, како истиче Јевтић, сведочи да су *сабор* и *саборност* од самих почетака опредељивали структуру и живот Цркве као израз њених основних функција.² Сабор и саборност, стога, представљају неизоставни део структуре и живота саме Цркве те из перспективе историјско-еклисиолошког предања о реалитету саборности још од времена почетака црквеног живота, Црква по себи чини „један сабор (σύνδοκος), један скуп (σὺναξις) и једну заједницу (κοινωνία)“.³ С правом се може рећи да повезаност појаве сабора са црквеном заједницом (евахаристијским синаксисом) у основи представља евхаристијско-литургијски темељ саборности у сваком смислу (саборне структуре Цркве, окупљене око епископа) који се поистовећује са целом помесном Црквом.⁴ Окупљени народ, на тај начин, образује *једно Тело Христово у једном Духу Светом*, чиме се посредно изражава примордијални смисао саборности Цркве, чија је богословско-догматска димензија остварена кроз сједињење божанске и човечанске природе у једној Личности (Ипостаси) Сина Божијег Исуса Христа, које, заправо, Свети Оци називају *Синодом (σύνδοκος) – сабором*.⁵ Саборност, дакле, представља и догматско, а не само литургијско питање и од пресудног је значаја за саму природу Цркве Христове.

Принцип (Дух) саборности и установа сабора

Богословско-догматски корени саборности своје утемељење налазе у еклисиолошко-канонским правилима (канонима) као чуварима светих догмата у којима је изложено канонско предање Цркве. На значај догматско-канонског корпуса као божанског откровења, темељног за црквену

¹ Јевтић 1973, 43-80.

² Исто, 46.

³ Јевтић 1973, 46.

⁴ Зизјулас 1997, 134.

⁵ Zizioulas 1983, 485, 492-496. Јевтић 1973, 51.

праксу, указује и садржај 21. правила из Посланице Гангријског помесног сабора (340): „...ми желимо, да буде очувано у Цркви све што јој је предано Светим писмом и Апостолском предањем...“; истоветан став заузели су и Оци Картагинског сабора (419) подједанко истичући црквену *веру* (догмате) и црквени *поредак* (каноне).⁶ За црквени живот у сопственом континуитету од пресудног су значаја сви одржани сабори или синоди. У терминологијом смислу реч је о синонимима: *сабор* и *синод* (*σύνδος*) који означавају најпре једно световно сабрање у ширем смислу док се у ужем-црквеном односе на регуларно сазвано црквено сабрање са циљем установљавања одређених црквених закона.

Тајна Вечера Господа Исуса Христа са ученицима (Лк. 22, 14–20) заправо, представља први пример и саборски образац, којем по наведеном карактеру следи и догађај Педесетнице (Дап. 2, 1–7) премда се за прототип црквеног сабора (*σύνδος*) у конкретном, историјском смислу узима Апостолски сабор у Јерусалиму 52. године (Дап. 15). Сам термин *σύνδος* први пут је поменут код Тертулијана 200. године, а потом и у Апостолским установама (почетак III века) у којима се *σύνδος* односи на заједнице евхаристијског сабрања⁷. Синодалност или саборност Цркве, према Јевтићу, изражавана је не само кроз саборе већ и епископску епистолярну делатност, међусобне канонске посете епископа као и сам чин њихове хиротоније али и кроз сваки акт који су доносили као представници помесне цркве којом су управљали, што представља потврду свеопште црквене саборности.⁸

Проблематика настанка васељенских сабора (*οἰκουμένης σύνδος*) у тумачењима историчара и канониста сагледавана је са различитих аспеката: једни су је видели у деловању сената као највишег политичког тела у Римској империји док су други заступали теорију о узоритости императорских (царских) сабора из времена првих хришћанских царева. Постоје и мишљења, попут Хефеловог, да идеју о настанку васељенских сабора треба тражити на западу, при чему се позива на пример Сабора у Арлу 314. године, који је инспирисао цара Константина да сазове Први васељенски сабор 325. године у Nikeји.⁹ Такође се сматра да је Јевсевијева теорија о хришћанској империји као царству Христовом и хришћанском цару као представнику Божијем на целој земљи, у источним деловима Царства допринела појави и установи Васељенских сабора.¹⁰ Идеја Васељенске

⁶ Милаш 2004, 2, 46. Hefele 1907, 1043. Јевтић 2005, 14–15.

⁷ Tertulliani 1844, 972. 905

⁸ Јевтић 1973, 48, фус нота 16.

⁹ Hefele 1907, I/1, 3. Јевтић 1973, 45. Исти 1984, 14.

¹⁰ Јевтић 1973, 45.

цркве, према Афанасјеву, допире све до III века и Антиохијског сабора 268. године, на којем је више него очигледно наглашена дубока свест о установи сабора отаца Цркве, у чијој је синодалној Посланици, упућеној свим епископима οἰκουμένην било изражено црквено самосазнање да сви њени чланови тј. све локалне (помесне) цркве у васељени образују једну саборну (католичанску) Цркву. Свест о васељенском еклисиолошком јединству у Цркви постојала је од сáмих њених почетака.¹¹ Потребно је нагласити и то да је термин οἰκουμηνικός до пада Византије одражавао значење *империје*, како на нивоу световне-државне тако и црквене терминологије, о чему сведоче и називи првих седам икуменских (васељенских) сабора, кроз које је обједињавана Црква у границама Римске империје.¹² Појма *Васељенске цркве* према Св. Игњатију Богоносцу, са друге стране, добија једну сасвим другу димензију кроз своје утемељење у Евхаристији у којој сопствену пуноћу остварује кроз епископа и његову заједницу. Ипак, Афанасјев наглашава „да васељенска-католичанска природа једне црквене заједнице не негира и не умањује васељенску природу друге јер у свакој појединачној заједници пребива пуноћа католичанске Цркве“, при чему појам *светска-универзална* (Црква) није противуречан појму *католичанска*. Појам *икуменизма* на Истоку постаје изванредан само тамо где се може препознати у потпуном реалитету католичанске (саборне) цркве без обзира на јачање појединачних самосталних црквених заједница-помесних цркава, премда, према Афанасјеву – принцип помесности схватан је и као затварање у себе и окретање националним интересима, што поприма нови облик националног империјализма, измењен и прилагођен новим условима.¹³ С друге стране, Зизијулас указује на чињеницу да „историјски повратак“ у уже, националне оквире кроз *помесно или географско* одређење, налази сопствени израз кроз установу помесне цркве. Из еклисиолошке перспективе подељена су мишљења истраживача када је реч о одређивању појмова *васељенска* или *помесна* црква – односно, поставља се питање да ли је идеја васељенства старија од идеје помесности (?).¹⁴

Принцип помесности и црквена аутокефалија

Принцип помесности, наиме, повезан је са византијским схватањем *икономије* те осмишљен као израз црквене повезаности са овоземаљским дужностима; истовремено представља и прагматичан приступ, који

¹¹ Eusebius Pamphili 1857, lib. VII, Cap. XXVII-XXX. Hefele 1907, 199. Афанасјев 2008, 85.

¹² Афанасјев 2008, 84.

¹³ Исто, 88.

¹⁴ Зизијулас 1997, 178-190, фус нота 8, Милаш 1902, 308.

дозвољава да се у име вишег циља пренебрегавају нека правила како не би били угрожени крајњи интереси у духовном или неком другом погледу.¹⁵ Честа су, у византијским канонским текстовима, позивања на појам *икономије* са значењем пасторалног „управљања“ повереном црквом у ширем контексту Божијег плана за спасење човечанства. Истоветно, значење наведеног појма уочава се кроз примену у односу на *државу*.¹⁶ На овај начин прихваћена и схваћена икономија, према Јевтићу, појављује се у последњој реченици 37. правила Пето-шестог васељенског сабора (691), које, кроз однос *акривије-ἄκριβειας* (тачност) и *икономије* етаблира један шири принцип: „Ако нужда спречава пуну примену акривије – тиме се неће ограничити *икономија*, то јест наметнута невоља не треба да омета црквену спасоносну делатност и канонски поредак, који се остварује кроз *икономију*“.¹⁷ Начело помесности у оквирима Васељенске (Цариградске) цркве, према Максимовићу, еволуирао је и допуштао стварање аутокефалних цркава. Сâм поредак установљен је не само на темељу канонских већ и литургијских регулатива, док је проблем јурисдикције повезан са једним еластичним универсализмом православне цркве, утврђеним на традицији византијског обрасца.¹⁸ У својој еклисиолошкој структури црквена (*и*)*екумена* обухвата и помесне аутокефалне цркве, независне у правном смислу али међусобно повезане одређеном хијерахијом *honoris*. Самосталност црквених јединица била је регулисана канонима, дефинисаним и усвајаним на васељенским саборима, при чему је самосталност цркве увек условно схватана, у доктринарном смислу опредељена ортодоксијом и ограничена „међуцрквеним поретком у којем свака промена статуса представља питање од међуцрквеног значаја“.¹⁹ Статус самосталности једне аутокефалне цркве или црквене области, стога, може се мењати једино уз сагласност свих аутокефалних цркава на саборима. Осамостаљење једне цркве и њено иступање из дефинисаног поретка у многим случајевима било је схватано као условно. Саборно деловање и организовање Цркве на глобалном нивоу било је повезано и са политичким приликама и чиниоцима, попут оних изазаваних отоманским заузимањем територија Мале Азије, те је такав историјски реалитет био уважаван када је у питању процес стицања аутокефалности помесних цркава на тим просторима.²⁰ У овом се контексту може тумачити и мишљење Троицког да етничко

¹⁵ Максимовић 2010, 69. Суране 1988, 62–66. Јањић, Јанићијевић 2021, 88.

¹⁶ Мајендорф 126–127.

¹⁷ Јевтић 2005, 161, фус нота 52.

¹⁸ Богдановић 1975, 83. Јањић, Јанићијевић 2021, 88.

¹⁹ Максимовић 2010, 69–70. Богдановић 1975, 83.

²⁰ Петровић 1986, 92. Милаш 1907, 318–319, 322–323. Милошевић 2010, 205.

начело за аутокефалију има исти значај као и принцип политичке поделе државних територија, с тим да је, посматрано у историјском контексту – политичко начело претпостављано националном, а националност постаје ефикасан и значајан друштвени чинилац тек када се поистовети са државно–политичким чиниоцима. Територијално начело, стога, представља значајан принцип за унутрашње црквено устројство, те на основу тога – у постављеним границама црквене власти располаже се сопственом јурисдикцијом.²¹

Како би појам самосталне или аутокефалне цркве постао разумљивији неопходно је нагласити да *аутокефалност* у начелу подразумева потпуну самосталност једне обласне (аутокефалне) цркве у односу на друге. Питање црквене *самосталности* и њено успостављање, хронолошки посматрано, актуелно је од самих почетака црквене историје. Према Милошевићу, појмови *самосталности* и *аутокефалије* не могу се сасвим поистоветити уз додатно објашњење да разни видови црквене самосталности не би могли бити схваћени као аутокефалија у односу на сâм појам и његов контекст разумевања у XIX веку када се и усталио.²² Истовремено, наведени аутор заступа мишљење да је начело поделе црквених заједница у прва три века хришћанства потребно сагледавати кроз призму црквене самосталности литургијске заједнице на чијем се челу налазио епископ, а за област једног епископа коришћен је термин епархија (14. ап. правило) и као таква она је представљала потпуну (καθολική) и самосталну цркву. На тај је начин њен однос према вишој црквеној инстанци тј. према сабору епископа еквивалентан међусобном односу каснијих помесних „независних“ или „аутокефалних“ цркава. Образац митрополитског система, заснован на древном отачком моделу (34. ап. правилу) организовања Цркве развијао се узлазном линијом ширења од локалне ка обласној сфери и рефлектује спонтано организовање Цркве, закључно са устројавањем патријаршијског система у V веку.²³ Установљење патријаршијског система, према Милошевићу, представљало је предуслов за стицање самосталности (аутокефалије) помесних цркава онда, када је Црква сопствени систем организације прилагодила систему државне управе, што је и прецизирано 17. правилом Четвртог (Халкидонског) васељенског сабора (451), док је 28. правилом Четвртог васељенског сабора оправдано право надлежности Цариградске цркве за статус *аутокефалије* у областима у којима су

²¹ Троицки 2011, 396, 447.

²² Милошевић 2011, 200.

²³ Исто. 200. Милаш 2004, 1, 72–73. Милаш врло прецизно наглашава у тумачењу 14. апостолског правила, да је у грчком оригиналу употребљен термин *παροικία* преведена као епархија и представљала је самосталну црквену област једног епископа. Јањић 2020, 92.

формиране ове нове црквене јединице.²⁴ Ослањајући се на 28. правило Милошевић сматра да је патријаршијски систем, заправо, заокружен на Четвртом васељенском сабору и потврђен 36. правилом Пето-шестог васељенског (Трулског) сабора (691) које се, опет, надовезује на 17. правило Четвртог васељенског сабора, према којем се утлед и значај једне епископске катедре вреднује према важности политичког односа града у којима се налазе. На основу тога аутор закључује да постоје два типа црквене самосталности: *потпуна* самосталност помесне цркве која се налази под влашћу патријарха и *ограничена* самосталност митрополита, чије је началствовање зависно од патријарха. Наведена два типа црквене организације могла би се назвати *аутокефалија* и *аутономија*, што је донекле у супротности са ставом Адесија који поставља питање *етничких цркава* као самосталних црквених области на територији оне цркве, која припада истој провинцији и нацији (2. правило Другог Васељенског сабора).²⁵ У том контексту потребно је нагласити да су 2. правилом Другог Васељенског сабора (381) потврђена права повлашћаних митрополија у одређеним областима на основу чињенице „...да су у стара времена митрополити свих епархија били аутокефални и од својих синода хиротонисани...“. При томе, установљена је двострука повезаност црквене одредбе о вараварским црквама, која се заснива на територијалном и етичком принципу: *територијаланом* – у смислу помесних цркава које припадају истој провинцији и *етничком* – према којем су ἐκκλησία установљене на етничкој основи са управом, према установљеном *обичају отаца* – сходном њиховом етничком облележју.²⁶ Од значаја је запажање Цветковића да су тзв. етничке епископије установљене на основу оснивања варварских архонтија и њихове християнизације те подређиване постојећим центрима Византијске цркве и на тај начин интегрисане у постојећи систем.²⁷ На основу примера позивања Цариграда на 28. правило у погледу права на „посвећење митрополита у неким варварским областима (Понтијске, Азијске и Тракијске) као и епископа иноплеменика у реченим областима“, који су били *самостални, сами* (μόνοι) у нареченим оквирима, према Адесију, у супротности је са 6. правилом Првог Васељенског сабора у којем се помињу поменуте области као ἄλλαι ἐπαρχίαι, код Милаша означене као варварске црквене провинције, на Четвртом васељенском сабору додељене цариградском архиепископу с правом да обавља *хиротонију митропо-*

²⁴ Милошевић 2011, 208.

²⁵ Милаш 2004, 1, 397, 372, 518–519. Милошевић 2011, 206. Adesi 2014, 121–122. Јањић 2020, 85.

²⁶ Троицки 2008, 62. Adesi 2014, 111–112. Јањић 2020, 85. Троицки 2008, 136.

²⁷ Цветковић 2023, 290–291.

лита поменутих области. На тај начин, како сматра Троицки, самосталност се ограничава с том разликом да се не може говорити ни о безусловном јурисдикцијском праву цариградског (архи)епископа.²⁸ С друге стране, Хефел указује на експлицитни став из 6. правила Првог Васељенског (Никејског) сабора да се сачувају епархијска права (*πρεσβεῖα*) других Црква, што се управо односило на дијецезе Понта, Азије и Тракије, наглашавајући притом – да су имале иста права као и патријаршијске цркве Рима, Александрије и Антиохије. У прилог томе стављен је нагласак на самосталности наведених дијецеза (2. правило Другог Васељенског сабора) и њихову двоструку повезаност, територијалну и етничку. Не треба занемарити ни принцип означавања територије саме провинције на основу етничког идентитета преовлађујућег народа. Исто тако, статус епископа варварских црква разликовао се од положаја њима претпостављених архијереја у урбаним црквеним средиштима: они су предстојали заједницама које су установљене на етничкој бази без обавезе да буду уврштене у канонско провинцијско уређење што је требало да буде ратификовано од стране отаца Никејског сабора 325. године. То, међутим, према Адесијевим тумачењима, није доводило у питање њихов легалитет тј. права управљања попут оног код древних црква, „сходно обичају отаца“, односно – *предању Цркве*. Управо на основу тога претпоставља се да су постојале много пре званичног процеса християнизације и територијално-црквеног устројства Царства (28. правило Четвртог васељенског сабора).²⁹ Приметно је да су митрополити наведених црквених дијецеза били самостални. Како би оправдали јерархијски ранг прванства цариградског престола, на основу 28. правила, оци Четвртог васељенског сабора донели су одлуку о разграничењу поменутих епарахија, посредно не лишавачујући их начела самосталности у корист цариградског архиепископа. Једино је под изговором заштите законитости ромејског идентитета, повезаног са никејском ортодоксијом, кроз рукоположење митрополита од стране цариградског патријарха донекле нарушавана самосталност наведених дијецеза.³⁰ Са друге стране, у складу са Предањем и праксом Цркве кроз цариградско јерархијско првенство стичу се извесна права над изабраним и хиротонисаним епископима, која, према Јевтићу, заправо не потврђују пуноћу његове епископије. Наведени знаменити патролог скреће пажњу на околност „да се може запазити линија континуитета 28.

²⁸ Милаш, 2004, 1, 398. Троицки 2008, 137, 158–159. Јевтић 2005, 71. Hefele 1907, I/1, 552. Јањић 2020, 85.

²⁹ Hefele 1907, I/1, 552, 556, 560–561. Adesi 2014, 118–119. Јевтић 2005, 71, фус нота 18, 119.

³⁰ Hefele, Leclercq 1908, II/2, 815–817. Милаш 1, 2004, 390, 398. Adesi 2014, 122. Троицки 2008, 154, 156–159.

правила преко 34. ап. правила, 6. и 7. правила Првог Васељенског сабора (325), 9. правила Антиохијског помесног сабора (341) и 2. и 3. правила Другог Васељенског сабора (381) о томе да се привилегије и првенства патријаршијских катедри не везују за неко Божанско право, нити за неког Апостола, него се првенствено помињу у вези са положајем града дотичне Цркве³¹.

На овај начин установљавају се границе власти митрополита (или патријарха), којим се признаје право првенства (πρεσβεῖα) над сваким митрополитом његове области (6. правило Првог Васељенског сабора и 2. правило Другог Васељенског сабора) односно – *свака од државних провинција може да формира једну црквену област и има свог митрополита (архиепископа), који има одређену суперматију над грађанском дијецезом, као и над митрополитима под његовом јурисдикцијом*. На тај начин постављени су темељи надмитрополитске црквене управе на основу државно-политичке организације, на шта упућује 2. и 6. правило Првог Васељенског сабора (325) при чему се озакоњује подела ширих црквених (управних) области (διοίκησις) у циљу регулисања управне и судске власти у сопственим границама.³² Према Милашевом наводу: „Први Васељенски (Никејски) сабор (6. правило) даје законску основу поделе Цркве, притом додељујући поименице права и повластице древним епископским катедрама (Александрији, Риму и Антиохији) као и другим митрополитима-епископима који су уживали једнака права и повластице“, може се закључити да је, заправо, прихваћено да политичка подела провинције буде основа разграничења црквене јурисдикције. Овим правилом постављени су темељи стицања *црквене самосталности у пракси*, што је реализовано већ на Трећем Васељенском сабору (431) на примеру Кипарске цркве (примењено 8. правилом), која се у свом праву на аутокефалност-самосталност у првом реду позивала на *правила светих отаца и стари обичај – τὰ ἀρχαῖα ἔθνηκράτεια*, који нису у супротности са основним принципом апостолског усменог предања, сачуваног код апостолских прејемственика. „Свето начело“ очувања црквених граница, према Јевтићу, рефлектује еклисиолошку свест древне Цркве о *слободи свих у Христу* и о „очувању чистих и неповређених од почетка припадајућих јој права“. С тим у вези, како сматра Милаш, проглашењем самосталности Кипарске цркве установљен је истовремено и закон, заснован на 35. ап. правилу и 3. антиохијском правилу (341) да се неповредивост црквених граница не сме

³¹ Јевтић 2005, 117-118, фус нота 30.

³² Милаш, 1, 2004, 175-185, 189-199, 245. Исти, 1907, 323. Hefele 1907, I/1, 539-547; 552-569. Hefele, 1908, II/1, 21-24. Јањић 2020, 76-77, 94. Афанасјев 2008, 99, 112. Троицки 2008, 126. Петровић 1986, 80.

нарушити.³³ Наведени примери заокружују право на самосталност одређене црквене области, а своје утемељење управо налазе кроз примену 17. правила Четвртог Васељенског сабора (451) које гласи: „...да разређење црквених области мора бити упорављено по политичком обласном разређењу“, а које је потврђено 38. правилом Пето-шестог Васељенског сабора, што је омогућило Цариградској патријаршији да своје црквене границе поистовети са границама Византије. Такво схватање и законски регулативи у раздобљу политичких превирања након слабљења Византијског царства у XIII веку, показали су се штетним за Цариградску патријаршију и представљали темељ за стицање аутокефалности Српске цркве.³⁴

Никеја и аутокефалија Српске цркве

Падом Цариграда у руке Крсташа 1204. године Византијско царство престало је да постоји али се у новонасталим, тешким политичким приликама, на његовој бившој територији појавило неколико мањих латинских и грчких државица, од којих су најбољу позицију имали Никејско царство и Епирски деспотат уз обостране претензије на ослобађање Цариграда и растаурацију Византијског царства.³⁵ С тим у вези потребно је нагласити да привилегије цариградског престола (28. правило Четвртог васељенског сабора) нису биле укинуте нити се променио његов дотадашњи јерархијски ранг упркос чињеници пресељења из Цариграда у Никеју. Прерогативи византијских црквених власти, наглашени епитетом *васељенски*, обезбеђивали су легитимитет и све јачи утицај цариградског патријарха ван његове јурисдикције.³⁶ Детаљно излажући политичке и најпре – црквене околности, поткрепљене канонским регулативама, Петровић усмерава фокус ка сукобу два црквена центра (Охридске архиепископије и Никејске патријаршије) у време када је Српска црква започела преговоре са никејским царем и патријархом за добијање аутокефалности, сматрајући притом да је никејски патријарх истицањем титуларног епитета „васељенски“ на делу потврдио његов смисао и значај, што је и резултирало хиротонијом и посвећењем Светога Саве за архиепископа аутокефалне Српске цркве.³⁷

Нема сумње да је пре одласка у Никеју Свети Сава био веома добро обавештен о положају цариградске патријаршије у „изгнанству“, особито у

³³ Милаш 2004, 300-303. Исти 1902, 323. Јевтић 2005, 33-34, 99, фус нота 11.

³⁴ Петровић 1986, 76.

³⁵ Ферјанчић 1960, 49-58. Исти 1964, 101-115. Острогорски 1969, 396-407.

³⁶ Петровић 1986, 62. Снегаров 1995, 109. Ферјанчић, Максимовић 1998, 23. Станковић 2009, 183, фус нота 7. Јањић 2021, 85.

³⁷ Петровић 1986, 68.

односу на сукоб Охридског архиепископа Димитрија Хоматијана са никејском јерархијом. Такође је имао у виду титуларну узурпацију епирских владара са којом је повезиван ранг Охридске архиепископије.³⁸ На основу епистоларне преписке Димитрија Хоматијана (1216/1217–1236) са српским краљем Стефаном Немањићем учачају се наведене околности и претпоставке. Исто тако, по наведеном питању индикативна је кориспонденција охридског прелата са Св. Савом на основу познатог писма, упућеног Првом српском архиепископу након акта о проглашењу српске црквене аутокефалности. Интензитет и испреплетаност рођачких односа и заједничког тражења политичких интереса, како примећује Станковић, нису били у супротности са српским духовним окретањем Nikeји са циљем добијања аутокефалности из овог центра.³⁹ Како би пренебрегао канононска права Охридског архиепископа у Србији, Сава је трајно усмерио свој поглед према Nikeји и тадашњем васељенском патријарху Манојлу I Сарантену (1215–1222) у чему је пресудни чинилац опет био епитет *васељенски* у патријарашкој титули. Околност да суверена српска краљевина од 1217. године у својим границама није обухватала званично признату самосталну цркву представљала је још један разлог за примену 17. правила Четвртог васељенског сабора будући да је, према канонском–догматском учењу, *право да суди имао онај који ужива право да хиротонише, на основу прерогатива који су проистицали из титуле „васељенски“*.⁴⁰ Добијена аутокефалност Српске цркве од никејског првојерарха и чин Савине хиротоније у Nikeји за првог српског архиепископа 1219. године у многome су били олакшани чињеницом снажног дејства и смисла епитета *васељенски*, што је отклонило и канонске препреке на приговоре Охридске цркве.⁴¹

Да су интервенција и право византијског цара код избора епископа били озакоњени и канонима Цркве – у првом реду 4. правилом Првог Васељенског сабора и 12. и 17. правилом Четвртог Васељенског сабора, Сава је добро знао, на шта указују састављање и одабира номоканонских византијских одредница за израду *Законоправила* за потребе једне домаће, помесне цркве о чему Доментијан непосредно обавештава кроз Житије Светог Саве. Особито је индикативна епизода у којој се Сава запутио у Nikeју, најпре на византијски двор цара Теодора I Ласкариса (1204–1221/2) да изамоли

³⁸ Ферјанчић 1969, 56–58. Станковић 2012, 114–116. Петровић 1968, 51, 54. Iustiniani novellae, 1899, CXXXI, cap. III, 655. Hieroclis 1866, 285.

³⁹ Станковић 2012, 116. Острогорски 1939, 96–111. Петровић 1986, 53. Ферјанчић, Максимовић 1998, 14–19.

⁴⁰ Петровић 1986, 60–61, 79. Исти 1996, 104–105. Благојевић 2011, 156–157. Јањић 2017, 127–137.

⁴¹ Петровић 1996, 104. Hieroclis 1866, 285.

самосталност за своју цркву и у том смислу да цар утиче на патријарха, изјавивши: „Скробно и печално ми је цару јер моја земља нема архиепископа. Да, хтео бих да твоје велико царство заповеди патријарху да ми освети као архиепископа једнога од браће који је са мнош... а цар не пристаде ни на једнога од њих и рече цар ка преподобном: Ни један од ових није подобан толикој светињи, осим твога преподобија и богодароване ти светлости“.⁴² Право цара да учествује у избору епископа признато је 4. правилом Првог Васељенског (Никејског) сабора а Црква је у бројним приликама признавала владарима право да именују епископе у појединим областима. Ово владарско право није противречно 30. апостолском правилу (3. правило Седмог Васељенског сабора [787]) које се није односило на самог владара у редовним приликама већ је успостављено против насилног утицаја грађанских власти приликом избора епископа.⁴³ Важност наведених канона не би добила на веродостојности да 17. правилом Четвртог Васељенског сабора и 38. правилом Пето-шестог (Трулског сабора) није *установљено одређено право цара да може да утиче на географски обим и структуру епископских епархија*, имајући притом у виду да јерахијско достојанство, додељено једној помесној цркви, према части треба да буде једнако грађанском, односно да: „политичком разрешењу има да следи разрешење црквених области“.⁴⁴

Из наведеног произилази да црквена власт у односу на територију не може да буде у супротности са државном, односно – да је за унутрашње устројство цркве од важности територијални начело, што, према канонским одредницама представља услов за стицање аутокефалности. Будући да је Србија имала државу и крунисаног краља, што је Свети Сава промишљено назначио у 12. и 13. глави Студеничког типика (1206) назвавши владара Србије *великим краљем*, тиме су већ створени предуслови за званично проглашење краљевине и самосталне цркве. Канонске је препреке Сава заобишао у потпуности ослањајући се на права цариградског (никејског) патријарха као „васељенског“. Снага и значај овог епитета и Савина приврженост Никеји темељили су се на принципима никејских отаца у циљу регулисања надлежности црквене јурисдикције у односу на политичке границе (6. правило). Овим правилом регулисана су посебна права одређених митрополита повлашћених цркава, установљење будућих патријарашких преимућстава и у другим областима унутар саборног деловања и организовања (34. ап. правило) као и догматско-дисципли-

⁴² Доментиан 1938, 113–114. Милаш 2004, 1, 175–176; 359–360, 369. Петровић 1972, 3–11.

⁴³ Милаш 2004, 1, 87, 184, 599–600. Јањић 2021, 41, 44.

⁴⁴ Милаш 2004, 1, 359–360.

нарна одговорност у оквирима великих административних подручја.⁴⁵

Савина хиротонија у Nikeји одржава заокружену целину апостолског предања и саборног усаглашавања свих напред наведених правила васељенских сабора, одражавајући њихову примену у пракси. Стога је и за успостављање самодржавности Србије од значаја био епитет *васељенски* у свом значењу и смислу али је потврђивао и статус сâмог цара као носиоца врховне законодавне власти. Управо то разјашњава Савин одлазак актуелном владару као наследнику византијског царског трона – Теодору I Ласкарису и њему упућена молба да утиче на патријарха Манојла I у циљу добијања аутокефалности за Српску цркву. Царево присуство чину Савине хиротоније језгровито је наглашено код Доментијана, који казује: „...да је преподобни кир Сава био приведен на освећење руком свеосвећеног васељенског патријарха Германа⁴⁶ и заповешћу цариградског цара кир Теодора Ласкара за архиепископа“. Према томе, примарну улогу доношења одлуке имао је цар а са њом се сложио и патријарх, што указује на одређену политичку константу коју је уважавала и следила Црква.⁴⁷ Разумљиво је, стога, да се правна материја, како канонска тако и световна у *Законоправили* Светог Саве темељила на принципу симфоније – међусобне сарадње владара и цркве, не задирајући при томе у основе *устројства и управљања*, засноване на континуитету ромејске државне и црквене организације, при чему је византијско црквено и политичко становиште прилагођено српском свету.⁴⁸

⁴⁵ Петровић 1986, 79. Милаш 2004, 1, 189, 194. Јањић 2020, 94.

⁴⁶ Хиротонију је обавио васељенски патријар Манојло I Сарантен, код биографа погрешно наведен као Герман. Ферјанчић, Максимовић 1998, 17.

⁴⁷ Троицки 1953, 175-187. Петровић 1972, 8. „Цар иступа по одобрењу Цркве и у сарадњи са њом, јер она указује и одређује границе његове јурисдикције, да не би дошао у сукоб са св. канонима“. Петровић 1996, 105-110. Исти 2013, 69. Доментијан, 1938, 114-115. Јовановић 1994, 69, 73. Доментијан 1938, 136-137. Мишић 2017, 7-8. Ферјанчић, Максимовић 1998, 19.

⁴⁸ Петровић 1996, 106. Исти 2013, 96. Петровић 1986, 79. Исти 2013, 97. Троицки 1953, 160-164. Милаш 2004, 1, 189, 194. Јањић 2020, 94. Степић 2024, 196-199. Атанасијадис 2024, 361-363.

Извори

Constitutiones apostolicae (1857): lib.V, c. XX, PG I. Parisiis. J.- P. Migne.

Corpus iuris civilis Novelle (1899): *Iustiniani novellae*, Rudolfus Shoell, Guilelmus Kroll, Berolini.

Доментиан (1938): *Живот Светога Саве и Светога Симеона*. Старе српске биографије. Српска књижевна задруга. Београд.

Eusebius Pamphili Caesariensis episcopus (1857): *Historia ecclesiarica*. PG XX. J.-P. Migne.

Јевтић, Атанасије Јевтић (2005): *Свештени канони Цркве*. Митрополије и Епархије: Црногорско–Приморска Дабро–Босанска, Новограчаничка, Бачка, Далматинска, Захумско–Херцеговачка и Приморска, Православни Богословски факултет Београдског универзитета, Манастир Тврдош. Београд.

Милаш, Никодим Милаш (2004): *Правила православне цркве с тумачењима*, 2. Истина. Београд–Шибеник.

Јовановић. Томислав Јовановић (1994): *Студенички типик, царставник манастира Студенице*. Народна библиотека Србије. Завод за уџбенике и наставна средства. Београд.

Острогорски, Георгије Острогорски (1939): „Писмо Димитрија Хомајана Св. Сави“. Светосавски зборник II, Београд, 96–111.

Hieroclis Sinecdemus et Notitiae graecae episcopatum accedunt Nili Doxopatri Nototota patriarchatum et locorum nomina immutata (1866): Gustavi Parthey. Berolini, in aedibus Friderici Nicolai. Editor Theodoro Mommsen.

Tertulliani (1844): *De jejuniis*. c. XIII, PG II, Parisiis. J.- P: Migne, 972.

Hefele, Charles Joseph Hefele (1907): *Histoire des conciles*, I/1. Letouzey et Ané. Paris.

Hefele, Charles Joseph Hefele (1907): *Histoire des conciles*, I/2. Letouzey et Ané. Paris.

Hefele, Lecclercq, Charles Joseph Hefele, Dominique H. Lecclercq. Letouzey et Ané. Paris.

Литература

Adesi, Giorgio Barone (2014): „Ecclesia carholica in republica: sulla configurazione etnica delle ecclesiae dei barbari stanziati nell'impero romano“. Atti dell'Accademia Romanistica Constantiniana. XX Convegno internazionale. Roma e barbari nella tarda antichità. (Spello, 16–18 giugno 2011), 111–122.

Афанасјев, Николај Афанасјев (2008): „Две идеје васељенске Цркве“. *Студије и чланци*. Епархијски Управни одбор Епархије Жичке. Епархија Жичка, Краљево, 78–95.

Атанасијас, Атанасије Атанасијас (2024): „Доментијан и византијска идеологија“. *Свети Сава и Доментијан*. Зборник са Међународне научне конференције одржане 26. и 27. маја 2023. године у Нишу и Студеници. (Ур. Д. Бојовић, Ј. Стошић). Центар за црквене студије. Одељење за светосавске студије, Универзитет у Нишу. Центар за византијско–словенске студије. Ниш, 359–370.

Богдановић, Димитрије Богдановић (1975): „Измирење српске и византијске цркве“. И. Божић, В. Ђурић (ур.). у: *О кнезу Лазару*. Научни скуп у Крушевцу 1971. Филозофски факултет. Београд, 81–91.

Благојевић, Милош Благојевић (2011): *Српска државност у средњем веку*. Српска књижевна задруга. Београд.

Јевтић, Атанасије Јевтић (1973): „Васељенски сабори и Живо Предање Цркве“. у: *Богословље*. Православни Богословски факултет у Београду 1–2, година, XXXII, 43.

Јевтић, Атанасије Јевтић (1984): *Патрологија. Источни оци и писци 4. и 5. века од Никеје до Халкидона 325–451*. Православни Богословски факултет. Београд.

Zizioulas, Jean D. Zizioulas (1983): „Épiskopè et Épiskopos dans l'Église primitive“. *Irénikon*, LVI, 484–502.

Зизјулас, Јован Д. Зизјулас (1997): *Јединство Цркве у Светој Евхаристији и у епископу у прва три века*. Беседа, Нови Сад.

Јањић, Драгана Ј. Јањић (2017): „Римска црква и добијање краљевске круне 1217. године (канонски аспекти римских сабора)“. *Српска краљевства у средњем веку*. Зборник радова са међународног научног скупа одржаног од 15. до 17. септембра 2017. године у Краљеву у част обележавања 800 година од крунисања Стефана Немањића (Првовенчаног). Ур. С. Мишић. Универзитет у Београду–Филозофски факултет, Одељење за историју. Центар за историјску географију и историјску демографију. Универзитет у Новом Саду–Филозофски факултет. Одељење за историју. Универзитет у Нишу–Центар за византијско–словенске студије. Град Краљево. Краљево, 127–144.

Јањић, Драгана Јањић (2020): *Унутрашња организација православне Цркве*. Институт за српску културу – Приштина/Лепосавић, Лепосавић.

Јањић, Јанићијевић, Драгана Јањић, Горан Јанићијевић (2021): *Свети Никодим Тисмански (Рефлексије монашког богословља у другој половини XIVстолећа)*. Институт за српску културу Приштина – Лепосавић. Лепосавић

Cupane, Carolina Cupane (1988): „Appunti per uno studio del oikonomia ecclesiastica a Bizanzio“. *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 38. Wien, 62-73.

Мајендорф, Џон Мајендорф (2008): *Византијско богословље. Историјски токови и догматске теме*. Каленић. Крагујевац.

Максимовић, Љубомир Максимовић (2010): „Оснивање Цариграда и његов значај за православље и културу“. *Поводом 1680 година настанка*. Календар Српске патријаршије за просту 2010. годину. Београд, 57-70.

Милаш, Никодим Милаш (1907): *Православно црквено право*. Мостар.

Милошевић, Ненад Милошевић (2011): „Црквена автокефалија под призмом устројства и организације Цркве“. *Српска теологија у двадесетом веку - истраживачи, проблеми и резултати. Зборник радова научног скупа* (Православни Богословски факултет, 16. децембар 2010). Београд, 199-208.

Мишић, Синиша Мишић (2017): „Титула српског краља у држави Немањића“. *Српска краљевства у средњем веку*. Зборник радова са међународног научног скупа одржаног од 15. до 17. септембра 2017. године у Краљеву у част обележавања 800 година од крунисања Стефана Немањића (Првовенчаног). Ур. С. Мишић. Универзитет у Београду-Филозофски факултет, Одељење за историју. Центар за историјску географију и историјску демографију. Универзитет у Новом Саду-Филозофски факултет. Одељење за историју. Универзитет у Нишу-Центар за византијско-словенске студије. Град Краљево. Краљево, 7-16.

Острогорски, Георгије Острогорски (1969): *Историја Византије*. Просвета. Београд.

Петровић, Миодраг Петровић (1972): „Положај и права византијског цара у Цркви“. Београд.

Петровић, Миодраг М. Петровић (1986): *Студенички типик и самосталност Српске цркве*. Горњи Милановац: Дечје новине.

Петровић, Миодраг М. Петровић (1996): „Црквенодржавне идеје светог Саве између Цариграда и Рима“. *Европа и Срби*. Међународни научни скуп 13-15. децембар 1995. С. Терзић (ур.). Историјски институт САНУ - Београд. Православна реч - Нови Сад. Београд, 99-113.

Петровић, Миодраг М. Петровић (2013): „Црквенодржавна идеологија Светога Саве“. *Србија на размеђи Истока и Запада. Одабрани радови у шест књига*. Књига четврта. Београд, 53-71.

Петровић, Миодраг М. Петровић (2013): „Самосталност Цркве и државе по законима Светога Саве“. *Србија на размеђи Истока и Запада. Одабрани радови у шест књига*. Књига четврта. Београд, 89-98.

Снегаров, Иван Снегаров (1995): *История на Охридската архиепископ-
пня*. 1. Академично издателство. Софија.

Степић, Ђорђе Степић (2024): „Свети Сава као законописац – одабир
извора и примери преузимања права у Законоправилу“. *Свети Сава и До-
ментијан*. Зборник са Међународне научне конференције одржане 26. и
27. маја 2023. године у Нишу и Студеници. Д. Бојовић, Ј. Стошић (ур.).
Центар за црквене студије, Одељење за светосавске студије. Универзитет у
Нишу. Центар за византијско–словенске студије. Ниш, 195–211.

Станковић, Влада Станковић (2009): „Бугарска и Србија у делима Геор-
гија Акрополита и Георгија Пахимера“. у: Зборник радова византолошког
института XLVI, 179–200.

Станковић, Влада Станковић (2012): „Стефан Немањић и његов брат
Сава у списима Димитрија Хомагијана“. *Византијски свет на Балкану*, 1,
(ур. Б. Крسمановић, Љ. Максимовић, Р. Радић). Византолошки институт
САНУ, књ. 42/1. Београд, 111–111.

Троицки, Сергије Викторовић Троицки (2008): *Изабране студије из
црквеног права*. Гимназија из Смедерева, Београд, 125–147.

Троицки, Сергије Троицки (1953): „Црквено–политчка идеологија
светосавске Крмчије и Властареве Синтагме“. Глас САН ССХИ. Одељење
за друштвене науке књ. 2, 155–206.

Цветковић, Цветковић Милош (2023): „О „етничким епископијама“
Цариградске цркве од VII до XI века“. у: *Црквене студије* 20, 285–299.

Ферјанчић, Божидар Ферјанчић (1960): *Деспоти у Византији и јужно-
словенским земљама*. Научно дело. Београд.

Ферјанчић, Божидар Ферјанчић (1964): „Почеци Солунске краљевине
(1204–1209)“. у Зборник радова византолошког института VIII/2. 101–115.

Ферјанчић, Максимовић, Божидар Ферјанчић, Љубомир Максимовић
(1998): „Свети Сава и Србија између Епира и Никеје“. *Свети Сава у српској
историји и традицији*. Међународни научни скуп (Ур. С. Ђирковић).
Српска Академија Науке и Уметности, књ. LXXXIX. Београд, 13–25.

Dragana J. Janjić

**FROM NICAEA TO NICAEA.
CANONS OF THE COUNCIL OF NICAEA – THE BASIS
FOR THE ACQUISITION OF AUTOCEPHALITY
OF THE SERBIAN CHURCH**

A reflection on the topic of church canons, established at major church councils starting with the First Ecumenical Council in Nicaea in 325, in the light of the autocephaly of the Serbian Church on the occasion of the 850th anniversary of the birth of its founder – Saint Sava, the Asia Minor city of Nicaea appears as a kind of chronotope in which the issue of canons in a broader sense and their fundamental role in the aforementioned acquisition of independence of the Serbian Church come together. Through a broader discourse on the topic of the catholicity of the Church, which includes considerations of catholicity as an ecclesiological basis but also the principle of establishing significant dogmas and canons, the role, significance and meaning of ecumenical and local councils are clarified. The harmonization of various canons and rules on the same issue also proves to be significant in relation to our topic. The institution of the council itself has its origins in the Last Supper of the Lord Jesus Christ with his disciples (Luke 22:16–20) as well as the event of Pentecost (Acts 2:1–7) and its formal model in the Apostolic Council of 52 AD in Jerusalem (Acts 15). The catholicity of the Church represents a model for the preservation of Holy Tradition, as pointed out by the fathers of the local Council of Gangra in 340 AD and the Council of Carthage in 419 AD. Some formal models of ecumenical councils can be seen in the activities of the Roman Senate as well as in church councils from the period of the rule of the first Christian emperors, and it has been suggested that the Council of Arles in 314 inspired Emperor Constantine to convene the First Ecumenical Council. The term ecumenical itself is of great importance for understanding the problems of both local churches and their mutual relations, and, as will later be shown, as an epithet from the title of the Patriarch of Constantinople, it will be decisive in the acquisition of autocephaly of the Serbian Church. The structure of the ecumenical church followed political-territorial divisions, which implied the emergence of local churches in the provinces of the empire, which reflects the symphony of views on the church and state *oikonomia*. However, the status and activities of local churches had to be harmonized with the mutual relationship of more or less independent dioceses within the one universal Church, regulated by the principle of the *hierarchia honoris*. The ethnic basis of local churches is mentioned in the 2nd canon of the Second Ecumenical Council in Constantinople in 381, which based

its primacy on the position of the city and not on some divine principle reflecting the harmony of the church with the political and state *oikonomia* and *akribeia*, which is confirmed by the 28th canon as well as the 34th apostolic canon, the 6th and 7th canons of the First Ecumenical Council, the 9th canon of the Antioch local council of 341, and the 2nd and 3rd canons of the Second Ecumenical Council. The patriarchal system, according to Milošević's interpretations, was completed at the Fourth Ecumenical Council and confirmed by the 36th rule of the Fifth-Sixth Ecumenical Council. When local churches appeared, the ethnic principle was respected, but only after its harmonization with the state-political one. Ethnic churches have their origin in the process of Christianization of barbarian archonties. At the level of independence, the concepts of complete independence – autocephaly and limited independence – autonomy of metropolitanates partially dependent on the throne of Constantinople, can be distinguished. When the Church of Cyprus acquired autocephaly at the Third Ecumenical Council, based on ancient practice and the rules of previous councils, the “sacred rule” of preserving jurisdictional borders was respected. This would be codified by the 17th canon of the Fourth Ecumenical Council, which would secure the right of the Church of Constantinople to spread throughout the Byzantine Empire, as well as, after its weakening, the autocephaly of some local ones, such as the Serbian Church. Although the Empire of Nicaea and the Despotate of Epirus equally expressed aspirations for the liberation of Constantinople and the restoration of the Byzantine Empire, which also represented the basis of mutual friction, the fact that the 28th canon established the primacy of the Constantinople church throne was crucial for Saint Sava in directing his attention to Nicaea. The epithet ecumenical in the title of the Patriarch of Constantinople in Nicaea also played a decisive role. Likewise, the fact of the imperial rights in the election of bishops, established by the 4th canon of the First Ecumenical Council and confirmed by the 12th and 17th canons of the Fourth Ecumenical Council, prompted him to address Emperor Theodore I Laskaris and ask him to mediate with the Ecumenical Patriarch in order to obtain autocephaly for the Serbian Church. Referring to the territorial-ethnic principle, expressed as early as the Studenica Typikon, in which the Serbian ruler is called the Great King, Saint Sava fought for the autocephaly of the Serbian Church. The presence of the emperor at Sava's ordination confirmed the legality of the patriarchal decision, and the act itself represents the application of the complete set of canonical (council) rules in church practice, as well as the confirmation of the Byzantine principle of the symphony of the state and the Church, both in relation to the Byzantine and the young Serbian state and Church.

ОД РАСА ДО НИКЕЈЕ II
850 година од рођења Светога Саве и 1700 година
од Првог васељенског сабора

Рецензенти

Проф. др Георгиос Нектариос Лоис,
Хеленски отворени универзитет у Патри
Проф. др Марта Вукотић Лазар,
Универзитет у Приштини, Косовска Митровица
Проф. др Ђура Харди, Универзитет у Новом Саду
Проф. др Кристина Митић, Универзитет у Нишу
Др Владимир Цветковић, научни саветник, Универзитет у Београду

Издавачи

Центар за црквене студије, Ниш
Центар за византијско-словенске студије Универзитета у Нишу
Центар за историјска истраживања Филозофског факултета у Новом Саду
Историјски архив „Рас”, Нови Пазар
Међународни центар за православне студије, Ниш

За издаваче

Проф. др Марија Копривица
Проф. др Драгиша Бојовић
Проф. др Миливој Алановић
Зоран Поповић, архивски саветник

Ликовно решење корице

Јелена Матијашевић

Припрема за штампу

Срђан Павловић

Штампа

Пунта, Ниш

Тираж

350

ISBN 978-86-80136-39-4

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

27(082)

271.2(082)

МЕЂУНАРОДНА научна конференција Од Раса до Никеје (2025 ; Ниш)

Од Раса до Никеје. 2 : 850 година од рођења Светога Саве и 1700 година од Првог васељенског сабора : зборник са Међународне научне конференције одржане 30. маја 2025. године у Нишу / уредници Драгиша Бојовић, Марија Копривица. - Ниш : Међународни центар за православне студије : Центар за црквене студије : Универзитет, Центар за византијско-словенске студије ; Нови Сад : Центар за историјска истраживања Филозофског факултета ; Нови Пазар : Историјски архив "Рас", 2025 (Ниш : Пунта). - 655 стр. : илустр. ; 25 cm

Радови на више језика. - "Зборник се објављује у оквиру пројекта "Свети Сава у српској духовности и култури (2022-2025)" ..."--> прелим. стр. - Тираж 350. - Напомене и библиографске референце уз радове. - Библиографија уз сваки рад. - Резимеи на енгл., рус. или срп. језику.

ISBN 978-86-80136-39-4 (МЦЗПС)

1. Бојовић, Драгиша, 1964- [уредник] 2. Копривица, Марија, 1981- [уредник] а)
Хришћанство -- Зборници б) Православље -- Зборници

COBISS.SR-ID 180537609